

*Гайданка Т. М.,**аспірант кафедри словацької філології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**Ільков Д. І.,**аспірант кафедри словацької філології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЛІТЕРАТУРНІ ВЗАЄМИНИ В ЕПОХУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: СПРОБА ПЕРІОДИЗАЦІЇ

Анотація. У статті запропоновано нову періодизацію польсько-українських літературних взаємин, що охоплює період від здобуття Україною незалежності до сьогодення. Актуальність теми зумовлена необхідністю перегляду традиційних підходів до інтерпретації міжкультурного діалогу в контексті глибоких суспільно-політичних зрушень останніх десятиліть – зокрема краху комуністичних режимів, формування української державності, активізації євроінтеграційного вектора, Революції гідності та повномасштабної війни Росії проти України. Запропонована структура охоплює чотири ключові етапи: період діалогу на тлі трансформацій (1989–1997), фазу відкритого порозуміння (1997–2013), фазу зближення після подій 2013–2014 років (2014–2021), а також новітній етап підтримки та солідарності, що розпочався після повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 2022 році. Автори простежують еволюцію дискурсу в обох літературах, акцентуючи на зміні уявлень про «іншого», оновленні образів України в польському культурному просторі та зростанні зацікавлення польськими текстами в українському літературному полі. Проаналізовано репрезентацію спільного минулого, реконфігурацію національних ідентичностей та ролі літератури як інструменту культурного порозуміння в умовах воєнних викликів. Особливу увагу приділено фігурі Юрія Лободовського як символу культурного зближення між двома народами, а також творчості Ольги Токарчук як вияву нової етики польської гуманітаристики, що сприяє переосмисленню історичних травм та розбудові взаємної довіри. У контексті аналізу виокремлено як інституційні, так і індивідуальні чинники діалогу. Розглянуто трансформацію читачьких стратегій та перекладацьких практик у міжкультурному просторі. Матеріали дослідження можуть бути використані в компаративістиці, культурології та сучасній полоністиці.

Ключові слова: польсько-українські взаємини, літературні зв'язки, періодизація, епоха незалежності, пострадянський період, Юзеф Лободовський, Ольга Токарчук.

Постановка проблеми. Польсько-українські літературні взаємини є предметом активного міждисциплінарного вивчення, оскільки вони становлять важливий компонент гуманітарного діалогу між двома народами. Дослідження в цій галузі охоплюють як історичні аспекти рецепції, так і новітні процеси трансформації образів та смислів в умовах зміненої політичної реальності. Незважаючи на наявність окремих ґрунтовних праць, сучасна гуманітаристика ще не сформувала нової періодизації польсько-українських літературних взаємин

у пострадянську добу. У зв'язку з цим актуальним є розроблення моделі, яка б враховувала суспільно-політичні зміни, еволюцію дискурсу та культурну динаміку взаємного образу в обох літературах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У другій половині ХХ століття значну роль у формуванні польсько-українського гуманітарного порозуміння відігравав польський еміграційний часопис «Kultura» (Рим, Париж), що був не лише простором публіцистичного осмислення українського питання, а й важливою трибуною для конструктивного діалогу між інтелектуалами обох країн. Саме завдяки часопису «Kultura» формувався образ України як європейської, суверенної держави, що сприяло поступовому подоланню бар'єрів і в польсько-українських взаєминах.

Серед наукових праць, що висвітлюють історичний вимір цих взаємин, слід виокремити дослідження Г. Грабовича [1], який окреслює культурно-цивілізаційні виклики польсько-українського діалогу, та Б. Гончаренка [2], який аналізує образ українця в польській літературі і поляка – в українській. Важливими для розуміння імагологічного підґрунтя є праці Г. Корбича [3] та М. Гарбузюк [4], яка у своїй монографії досліджує стратегії репрезентації України в польському театральному дискурсі ХІХ століття.

Рецепцію польської літератури в українській критиці ХХ століття проаналізовано в дисертації О. Дирибало [5], а літературно-історичні джерела польсько-українського порозуміння – в текстах Ю. Лободовського [6], якого можна вважати ідеологічним попередником гуманітарного зближення Польщі та України.

У пострадянську добу спостерігається активізація літературного обміну між двома культурами. Часопис «Посестри. Українська та польська література», створений після 2022 року, став важливою культурною ініціативою, що забезпечує платформу для публікації художніх і критичних текстів, які висвітлюють досвід війни, еміграції, ідентичності, а також посилюють взаємне розуміння між українськими та польськими авторами. Його роль полягає не лише в підтримці українських голосів у Європі, а й у спільному рефлексуванні над спільними травмами й історичними викликами [7].

Метою дослідження є створення періодизації польсько-українських літературних взаємин у пострадянський період, що відображає еволюцію культурної взаємодії в умовах політичних змін, трансформації ідентичностей та зростання гуманітарної солідарності.

Потребують детальнішого розгляду:

1. Основні етапи розвитку польсько-українських літературних контактів у період від 1989 року до сьогодення.

2. Суспільно-політичні чинники, що вплинули на динаміку міжлітературної взаємодії – зокрема, розпад комуністичної системи, здобуття Україною незалежності, Революцію гідності, російсько-українську війну.

3. Періодизація, що відображає зміни у характері та змісті польсько-українського літературного діалогу.

4. Роль окремих знакових постатей, зокрема Юзефа Лободовського та Ольги Токарчук, у формуванні нового гуманітарного бачення ідей зближення та співпраці між двома культурами.

5. Особливості репрезентації образу України в польському літературному просторі та динаміку реценсії польської літератури в Україні.

Виклад основного матеріалу. Г. Грабович зауважує, що в історії польсько-українських літературних взаємин варто виділити чотири основні періоди або фази, що більш-менш однаково характеризують обидві літератури:

1. Ранній період – від останніх десятиліть XVI ст. до XVIII ст.

2. Романтичний період (із передромантизмом) – перша половина XIX ст.

3. Постромантичний період – від середини XIX ст. до Другої світової війни.

4. Післявоєнний період – від 1945 року до сучасності (станом на 1980 р.) [1, с. 138–169].

Ранній період (кінець XVI–XVIII ст.) відображає початок польсько-українських літературних взаємин. Він охоплює пізній польський Ренесанс і більшу частину барокової доби в обох літературах. Попри розмитість хронологічних меж, цей період відзначається відносною цілісністю завдяки існуванню спільного політичного й культурного простору Речі Посполитої. Визначальну роль у формуванні літературної взаємодії відігравали спільні інституції та ідеологія, що створювали умови для глибокого взаємовпливу польської й української культур.

Романтичний період (перша половина XIX ст.) охоплює романтичну добу разом із передромантизмом. Це – найбільш цілісний етап у польсько-українському літературному діалозі. Спільна естетична платформа, характерна для романтизму, – поетика, світогляд, літературні постулати – зумовила інтенсивний обмін ідей між письменниками обох народів. Цей період сформував образ спільного літературного бачення й емоційно-ціннісної спільності, попри деякі відмінності в національних контекстах.

Постромантичний період тривав майже сто років – від середини XIX ст. до кінця Другої світової війни. На перший погляд він виглядає фрагментарним, адже охоплює різноманітні етапи літературного розвитку: реалізм, позитивізм, модернізм, символізм і постсимволістські течії. Проте, якщо дивитися не лише на стильові особливості, а на глибинні культурні структури сприйняття, цей період виявляє певну тяглість. До 1939 року значна частина українських земель входила до складу Польщі, що забезпечувало специфічну спільність історичної пам'яті, ментальних моделей та літературного досвіду, як для українців, так і для поляків.

Післявоєнний період – від 1945 р. до сьогодення (станом на 1980 рік) – позначений остаточним розривом із можливою спільною польсько-українською традицією. Політичне розмеж-

ування, зумовлене повоевними декретами, спричинило і культурне віддалення. Літературні взаємини набули формального характеру: обмежувалися переважно перекладами та літературознавчими студіями. З українського боку більш активно перекладали твори польської літератури (М. Рильський, М. Бажан, І. Драч та інші), тоді як польська наука виявляла порівняно слабший інтерес до української тематики, часто сприймаючи її крізь радянську перспективу. Попри це, деякі польські письменники (А. Кусневич, М. Стрийковський, С. Гарасимович) зверталися до тем складного польсько-українського минулого з інтерпретативною глибиною, намагаючись осмислити спільні травми та подолати історичні стереотипи. Водночас масова література закріплювала вульгаризовані образи українців, зображуючи їх як «ворожий інший». На противагу цьому, поезія С. Гарасимовича, насичена спогадами про зниклий українсько-лемківський світ, стала спробою зберегти бодай символічну тяглість колишньої духовної єдності [1, с. 138–169].

Після здобуття Україною незалежності в 1991 році польсько-українські літературні взаємини пройшли кілька значущих фаз, які відображали не лише культурні, а й політичні та суспільні трансформації обох країн. Через це, на нашу думку, є нагальна потреба в новій періодизації.

Після 1991 року в Україні розпочався складний і тривалий процес державного й національного становлення. Цей період супроводжувався серйозними економічними труднощами, політичною нестабільністю, а також активними пошуками нової ідентичності. У суспільстві зростала увага до власної історії, культури та мови, що відбивалося і в літературному процесі. Українські письменники, критики й культурні діячі отримали змогу вільно висловлювати думки, публікувати твори без цензури, а також налагоджувати міжнародні зв'язки. У 1990-х роках українська література переживала фазу оновлення, відходу від соцреалістичних канонів і освоєння нових тематичних, естетичних і жанрових горизонтів. Значну роль відігравали незалежні видавництва, літературні часописи, молодіжні творчі об'єднання, фестивалі, зокрема міжнародного характеру.

У Польщі в цей час відбувалися масштабні демократичні зміни: з 1989 року почалася трансформація від комуністичного режиму до демократії і ринкової економіки, а також процес інтеграції до Європейського Союзу, який завершився приєднанням в 2004 році. Одночасно в культурній політиці України почав формуватися вектор на інтеграцію в європейський простір, що відкрило нові можливості для співпраці з Польщею, яка першою серед інших держав визнала незалежність України. Саме Польська Республіка стала одним із головних партнерів у гуманітарній сфері, відкривши свій ринок для української літератури та сприяючи перекладам українських авторів. Ці політичні та суспільні зміни сприяли активізації культурного діалогу і спрямували взаємини обох країн у нове русло.

Пропонуємо таку альтернативну періодизацію польсько-українських літературних взаємин кінця XX – початку XXI ст.:

1. Період діалогу на тлі трансформацій (1989–1997).

2. Період відкритого порозуміння (1997–2013).

3. Період зближення після Революції гідності (2014–2021).

4. Період підтримки після повномасштабного вторгнення Росії на територію України (від 2022 р.).

Період діалогу на тлі трансформацій (1989–1997) можна охарактеризувати пробудженням інтересу до української куль-

тури в Польщі та польської – в Україні на тлі падіння «залізної завіси», а також першими спробами взаємного осмислення складного історичного спадку. На нашу думку, передумови до цього діалогу склалися завдяки Юзефу Лободовському (1909–1988) – польському поетові, перекладачу та публіцисту, який ще задовго до здобуття Україною незалежності виступав послідовним захисником української справи. Його творча, публіцистична та перекладацька діяльність (перекладав твори Т. Шевченка, П. Тичини, Є. Маланюка, О. Олесея), а також відкритий протест проти репресій радянської влади щодо українців у міжвоєнний і повоєнний періоди, стали моральною й інтелектуальною передумовою до початку нового діалогу між польською та українською культурами в посткомуністичну добу. Саме на початку 1990-х роках спадщина Ю. Лободовського була переосмислена та повернена до польсько-українського культурного простору. Завдяки постійній присутності України в його творчості та захисту українського народу в часи, коли це було не тільки політично не вигідно, але ще й небезпечно, Ю. Лободовського можна вважати передвісником нового етапу порозуміння, який спирався на взаємну повагу, пам'ять і співчуття. Його роль як «містка» між двома народами стала символічною. Я.-С. Цехановський у передмові до праці «Юзеф Лободовський. Проти упирів минулого. Думки про Польщу та Україну» пише, що Ю. Лободовський «став речником польсько-українського примирення» [6, с. 7].

У цьому контексті важливим є усвідомлення, що літературні взаємини між Польщею та Україною не лише відображають зміну політичного ландшафту, а й впливають на формування нового гуманітарного порядку денного в регіоні. Змістовна наповненість діалогу двох культур засвідчує, що трансформація культурних наративів відбувається не лише в академічному чи мистецькому середовищі, а й у масовій свідомості обох народів. Через літературні тексти артикулюються спільні етичні орієнтири, переосмислюються болючі історичні події та формуються нові підстави для взаємної довіри.

Символічним початком *періоду відкритого порозуміння (1997–2013)* вважається 1997 рік, коли було підписано Декларацію про примирення між Польщею та Україною. У цей час з'являються проекти спільних конференцій, фестивалів, антологій, спостерігається зростання інтересу до історичної тематики (наприклад, Волинська трагедія в текстах і дослідженнях). З'являються помітні літературні діалоги: Ю. Андрухович – А. Стасюк, С. Жадан – Польща сучасна, О. Токарчук – Україна тощо. Початок цього етапу позначений потужною хвилею перекладів сучасної української літератури в Польщі та польської – в Україні. Діяльність культурних інституцій, таких як Польський інститут у Києві, Форум перекладачів, видавництва «Książkowe Klimaty», фестивалі (наприклад, «Література на кордонах», «Conrad Festival») створюють основу для взаємного зацікавлення.

Серед нового покоління польських авторів, які у своїх творах звертаються до української тематики, зокрема до спільної й болючої історії обох народів, варто виділити лауреатку Нобелівської премії з літератури (2018, вручення – 2019) – Ольгу Токарчук. Польська письменниця О. Токарчук не лише послідовно здобуває популярність серед української публіки, а й активно долучається до формування гуманістичного погляду на спільну історичну пам'ять. Її творчість сприяла поглибленню інтересу до Центрально-Східної Європи та дуже

обережно порушувала теми мультикультурності, кордонів, пам'яті та втрати, які є важливими і для українського досвіду. Зокрема, у романі «Правік та інші часи» (1996) авторка створює образи польсько-українського прикордоння, що фігурує як метафора багатошарового, травматичного, але й діалогічного простору. Участь О. Токарчук у зустрічах з українськими читачами, підтримка перекладів та її гуманітарна позиція мають вагомий вплив на формування образу Польщі як «культурного союзника».

Після Революції гідності польська літературна спільнота демонструє чітку підтримку українського курсу на Європу. У рамках *періоду постмайданного зближення (2014–2021)* сучасну українську літературу активніше перекладають польською, зокрема твори Ю. Андруховича, С. Жадана, С. Андрухович, О. Забужко, Т. Прохаська. Українські видавництва охоче перекладають твори польських авторів, а саме О. Токарчук, М. Бенічяка, Я. Дукая, В. Шабловського та інших. Темі пам'яті, кордонів, ідентичності, постколоніального досвіду, еміграції та мультикультурності стають спільними для обох літератур.

Період підтримки після повномасштабного вторгнення Росії на територію України (від 2022 р.). Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року спричинило нову хвилю гуманітарної та культурної підтримки України у світі. Польські письменники підтримують українських колег, беруть участь у благодійних заходах, відкривають платформи для українських голосів. З'являються польські репортажі, поезія, художня проза, що безпосередньо рефлексують на тему війни в Україні. Українські письменники пишуть про Польщу як про простір безпеки, солідарності, інколи – критично осмислюючи нові виклики (етичні, політичні, культурні). Тема війни та пам'яті стає центральною в багатьох міжкультурних літературних проєктах.

Висновки. Отже, запропонована нова періодизація польсько-українських літературних взаємин у період незалежності України відображає тісний зв'язок між культурними процесами та суспільно-політичними трансформаціями останніх десятиліть. Поступова еволюція польсько-українського культурного діалогу – від обережного порозуміння до повноцінної взаємодії – стала можливою завдяки діяльності Ю. Лободовського як ідейного передвісника зближення та О. Токарчук як представниці нової етики польської гуманітаристики. Їхній внесок не лише окреслив напрям подальшої співпраці, а й заклав основи для глибшого порозуміння між двома культурами, зокрема після переломних подій 2014 та 2022 років.

У цьому контексті в межах дослідження виокремлено чотири ключові етапи: період діалогу на тлі трансформацій (1989–1997), у якому інтелектуальна спадщина Ю. Лободовського стала моральною опорою для перших кроків назустріч один одному; період відкритого порозуміння (1997–2013), що характеризується інституційним зміцненням контактів і зростанням взаємного інтересу; період зближення після Революції гідності (2014–2021), коли творчість О. Токарчук постає знаковою в процесі переосмислення спільного минулого; та період підтримки після повномасштабного вторгнення Росії на територію України (від 2022 р.), у якому культурна солідарність перетворюється на дієвий інструмент взаємної підтримки.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в поглибленому вивченні польсько-українських літературних зв'язків

у міждисциплінарному ключі – з урахуванням компаративної перспективи, імагологічного підходу та рецептивного аналізу в різних культурних контекстах.

Література:

1. Грабович Г. Польсько-українські літературні взаємини: питання культурної перспективи. *До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка*. Київ, 1997. С. 138–169.
2. Гончаренко Б. Постаєть українця в польських творах і поляка в українській літературі другої половини XIX століття. *Київські полоністичні студії*. Том XXXVIII. 2021. С. 102–117.
3. Корбич Г. Кризь призму імагології: українсько-польські відносини в українському літературно-критичному дискурсі кінця XIX – початку XX століття. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2013. Vol. I. С. 253–264.
4. Гарбузюк М. Образ України у польському театральному дискурсі XIX століття: стратегії та форми репрезентації: монографія. Львів: Простір-М, 2018. 470 с.
5. Дирибало О. І. Польська література в українській письменницькій критиці XX ст.: особливості рецепції та інтерпретації: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05. Тернопіль, 2008. 144 с.
6. Лободовський Ю. Проти упирів минулого. Думки про Польщу та Україну / уклад.: П. Лібера, А. Павлишин; вступ П. Лібера; перекл. А. Павлишин. Люблін – Львів: Wydawnictwo Test & Видавництво Астролябія, 2016. 548 с.
7. Посестри. Українська і польська література. URL: <https://posestry.eu/>

Haydanka T., Ilkov D. Polish-Ukrainian literary relations in the era of independence: an attempt at periodization

Summary. A new periodisation of Polish-Ukrainian literary relations from Ukraine's independence to the present has been

proposed in this article. The relevance of the topic is determined by the need to reassess conventional approaches to interpreting intercultural dialogue in light of the profound socio-political transformations of recent decades – particularly the collapse of communist regimes, the formation of Ukrainian statehood, the acceleration of European integration, the Revolution of Dignity, and Russia's full-scale war against Ukraine. Four key stages have been identified: the period of dialogue amid transformation (1989–1997), the phase of open understanding (1997–2013), the stage of rapprochement following the events of 2013–2014 (2014–2021), and the current phase of support and solidarity beginning after Russia's full-scale invasion in 2022. The evolution of discourse in both literary systems has been examined, with particular emphasis placed on the redefinition of the "Other", the reshaping of Ukraine's image in Polish cultural narratives, and the increased interest in Polish texts within the Ukrainian literary space. The representation of shared historical experience, the reconfiguration of national identities, and the function of literature as a medium of cultural understanding under wartime conditions have also been analysed. The figure of Józef Łobodowski is highlighted as a symbol of cultural rapprochement, while the works of Olga Tokarczuk are viewed as manifestations of a new ethical paradigm in Polish humanities that facilitates the reinterpretation of historical traumas and the construction of mutual trust. Both institutional and individual factors of dialogue are considered. Transformations in reading strategies and translation practices in the intercultural context are addressed. The findings may be applicable within comparative literature, cultural studies, and contemporary Polish studies.

Key words: Polish-Ukrainian relations, literary connections, periodization, era of independence, post-Soviet period, Józef Łobodowski, Olga Tokarczuk.